

Στρατηγικές Ανάπτυξης του Χιούμορ στην Παιδική Ποίηση του Ζαχαρία Παπαντωνίου (1877-1940)

Ελένη Σινάκου¹, Χριστίνα Σινάκου²

¹Νηπιαγωγός, Med, sinakou.eleni@hotmail.com

²Νηπιαγωγός, christina.sinakou@hotmail.com

Περίληψη

Η εργασία διαπραγματεύεται τις στρατηγικές που χρησιμοποιούνται στην παιδική λογοτεχνία για την ανάπτυξη του χιούμορ. Συγκεκριμένα περιγράφονται τα εργαλεία που εφαρμόζονται από τον Ζαχαρία Παπαντωνίου στην παιδική ποιητική συλλογή του *Τα Χελιδόνια, Ποιήματα για παιδιά* (1920). Η ανάλυση περιεχομένου αποκάλυψε, ότι χρησιμοποιούνται κυρίως η προσωποποίηση και η σάτιρα ως στρατηγικές ανάπτυξης του χιούμορ. Παράλληλα αναπτύσσονται οπτικές και ακουστικές εικόνες για την περαιτέρω κατανόηση του χιούμορ από τα παιδιά.

Λέξεις- κλειδιά: εργαλεία ανάπτυξης του χιούμορ, παιδική ποίηση, Ζαχαρίας Παπαντωνίου

Abstract

The research is about what strategies of developing humor are used in children's literature. It is presented what tools of developing humor Zacharias Papantoniou makes use of his poetic collection entitled: *Τα Χελιδόνια, Ποιήματα για παιδιά* (*The Swallows, Poems for children*), 1920. The content analysis revealed that Papantoniou makes use mainly of personification and satire as strategies of developing humor. Papantoniou develops acoustic and optical pictures to convey his messages to young readers. These pictures help children to understand his sense of humor better.

Keywords: tools of developing humour, children's poetry, Zacharias Papantoniou

Εισαγωγή

Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου στην παιδική ποιητική συλλογή του *Τα Χελιδόνια, Ποιήματα για παιδιά* (1920) αναπτύσσει χιουμοριστικό λόγο. Η ανάλυση του χιουμοριστικού λόγου των ποιημάτων του μπορεί να βοηθήσει τους εκπαιδευτικούς να επιλέγουν τα κατάλληλα ποιήματα και να τα παρουσιάζουν με κατάλληλο τρόπο στα παιδιά.

Θεωρητικό πλαίσιο

1. Ο Ζ. Παπαντωνίου και η παιδική ποιητική συλλογή του

Ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου (1877-1940) αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους δημιουργούς της παιδικής ποίησης της δεκαετίας του 1920. Υπερασπιζόταν την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας στην εκπαίδευση, διότι θεωρούσε ότι θα συμβάλλει στην ανανέωση της εκπαίδευσης. Η μοναδική παιδική ποιητική συλλογή του ήταν *Τα Χελιδόνια, Ποιήματα για παιδιά*, η οποία περιλαμβάνει ποιήματα μελοποιημένα από τον Γ. Λαμπελέτ. Η θεματολογία της παραπάνω συλλογής αφορά κατά πρώτο λόγο τα ζώα (κυρίως τα κατοικίδια) και τα φυτά, ενώ σε ορισμένα ποιήματα γίνεται αναφορά και σε κοινωνικά θέματα, όπως η ξενιτιά, ο πόνος της μάνας για την απώλεια του παιδιού της κ.ά. Χαρακτηριστικό στοιχείο της ποιητικής συλλογής του Παπαντωνίου είναι η ανάπτυξη παραστατικών εικόνων, ακουστικών και οπτικών, που περιγράφουν τις δράσεις και τα συναισθήματα των προσώπων (Παπαβασιλείου-Χαραλαμπίκη, 2002; Μπενέκος, 2000). Σχετικά με το χιούμορ στα έργα του Παπαντωνίου, ο Μπενέκος (2000, σ. 201) γράφει ότι “είναι αθώο, είναι πολιτισμένο, είναι ένας έξυπνος τρόπος ν’ αποκαλύψει την ηθική τάξη μέσα από την διακωμώδηση του κακού και του φαύλου ή του τιποτένιου.”. Σαφέστατα, τα ποιήματα περιέχουν έμμεσα μηνύματα ηθικής συμπεριφοράς (Παπαβασιλείου-Χαραλαμπίκη, 2002; Μπενέκος, 2000). Οι μονογραφίες του Μπενέκου¹ (2000) και του Καρακίτσιου² αναλύουν, μεταξύ άλλων, την ποιητική συλλογή *Τα Χελιδόνια* υπό το πρίσμα πολλών προσεγγίσεων και αναφέρουν ελάχιστα στοιχεία για το χιούμορ που λανθάνει στο λόγο των ποιημάτων.

2. Το Χιούμορ

2.1. Η έννοια του χιούμορ

Η έννοια του χιούμορ στην ελληνική γλώσσα ορίζεται από ορισμένα λεξικά της νεοελληνικής γλώσσας (Τσάκωνα, 2004, σ.18) ως “η διάθεση του πνεύματος που παρουσιάζει εξυπνάδα, ευγένεια και χάρη καταστάσεις ή πρόσωπα κατά τρόπο που να προβάλλονται οι αστείες ή και γελοίες απόψεις της ζωής” (Κριαράς, 1994, σ. 1494) ή ως “σύλληψη των πραγμάτων και της ζωής από την αστεία και την κωμική πλευρά τους, καθώς και η έκφραση αυτής της όψεως τόσο στον προφορικό, όσο και στον γραπτό λόγο (κάποιου) με έξυπνο, πνευματώδη τρόπο” (Μπαμπινιώτης, 1998, σ. 1977). Επομένως το χιούμορ αντιμετωπίζεται ως τρόπος θέασης αλλά και “κωδικοποίηση” της πραγματικότητας (Τσάκωνα, 2004). Η Τσάκωνα επίσης διαπιστώνει, ότι η σημασία που προσδίδεται στην

¹ Μπενέκος, Α. Π. (2000). *Τομές στην εξέλιξη της παιδικής μας λογοτεχνίας, Η περίπτωση του Ζαχαρία Παπαντωνίου* (γ' έκδ.), Καστανιώτης, Αθήνα

² Καρακίτσος, Α., (2002), *Σύγχρονη παιδική ποίηση*, Σύγχρονοι Ορίζοντες, Αθήνα

έννοια του χιούμορ, δεν διαφέρει σημαντικά από την έννοια του όρου “humor” or “humour” στην αγγλική ή σε άλλες γλώσσες.

2.2. Τεχνικές χιουμοριστικού λόγου

Στην βιβλιογραφία εντοπίζεται μια σειρά τεχνικών χιουμοριστικού λόγου στην παιδική λογοτεχνία. Στην συνέχεια θα παρουσιάσουμε τα βασικότερα.

Μια τέτοια τεχνική αποτελεί το **ΛΟΓΟΠΑΙΓΝΙΟ**, που αναπτύσσεται με την παρουσία δίσημων λέξεων ή λέξεων αμφισβητούμενης σημασίας ή από λέξεις που δεν φαίνεται να είναι ανόμοιες. Το περιεχόμενο του λογοπαίγνιου αφορά ελαφρά και αστεία ζητήματα και χαρακτηρίζεται από αφηρημάδα. Όταν το λογοπαίγνιο προέρχεται από απλή ομοηχία λέξεων, δηλαδή από λέξεις που έχουν την ίδια φωνητική μορφή αλλά διαφορετική έννοια, τότε αποκαλείται **καλαμπούρι**. Άλλος τρόπος ανάπτυξης του χιούμορ είναι η χρήση **λεττριστικών λέξεων**, ο ήχος των οποίων εκφράζει το νόημα (Κανατσούλη, 1995; Καρακίτσιος, 2002).

Το χιούμορ μπορεί να προέλθει και από μια δήλωση για κάτι απρόβλεπτο, **απροσδόκητο**. Το ξάφνιασμα που προκαλεί η απρόβλεπτη τροπή των γεγονότων στην αναμενόμενη λογική πορεία, συχνά αναπτύσσει το χιούμορ. Ακόμα η **υπερβολή** είναι απαραίτητο συστατικό για κάθε μορφή κωμικής τέχνης, ενώ άλλες φορές το χιούμορ βασίζεται στην **ασυνεννοησία** δυο ή περισσότερων συνομιλούντων. Άλλη μέθοδος ανάπτυξης χιούμορ είναι αυτήν την μεταφοράς. Μία μορφή **μεταφορικής** μεθόδου είναι η **προσωποποίηση**, δηλαδή η ζωντανή υπόσταση που δίνεται σε ένα (α)βιοτικό στοιχείο εκτός του ανθρώπου και σε αφηρημένες έννοιες, τα οποία περιγράφονται με ανθρώπινα χαρακτηριστικά αναπτύσσοντας ιλαρότητα. Άλλες μέθοδοι που χρησιμοποιούνται είναι η **πλάνη**, δηλαδή η άγνοια των προσώπων του κειμένου εξαιτίας παρεξήγησης ή απάτης ή η **μεταμφίεση**, δηλαδή η παράξενη ενδυμασία που προκαλεί το γέλιο. Ακόμη, το **μαύρο χιούμορ** (black humor) αφορά οτιδήποτε φοβίζει ή προκαλεί αγωνία, ενώ ο **παροιμιόμυθος**, παροιμία με θέμα ένα μύθο ή περιστατικό, κριτικάρει τις ανθρώπινες αδυναμίες (Κανατσούλη, 1995).

Άλλες μέθοδοι είναι η ειρωνεία, η σάτιρα και ο σαρκασμός. “Η **ειρωνεία** είναι να λες το αντίθετο από αυτό που εννοείς” (Colebrook, 2004). Χαρακτηρίζεται από την αντίθεση ανάμεσα στην κυριολεκτική σημασία του μηνύματος και του μηνύματος που μεταδίδει ο πομπός της επικοινωνίας (Gibbs, 1994). Συχνά η κυριολεκτική σημασία του εκπεμπόμενου μηνύματος είναι θετική, ενώ το μήνυμα που μεταδίδεται έχει αρνητικό νόημα και ασκεί κριτική. Ο πομπός κριτικάρει μια κατάσταση ή ένα άτομο βασιζόμενος στις προσωπικές του πεποιθήσεις και στάσεις (Gibbs, 1994). Επομένως ο ακροατής πρέπει να κατανοήσει τις πεποιθήσεις και στάσεις του ομιλητή. Τα παιδιά δεν κατανοούν την ειρωνεία και την σάτιρα πριν τα 6 τους χρόνια (Pexman, Zdrzilova, McConnachie, Deater-Deckard & Petrill, 2009) ακριβώς γιατί δεν μπορούν να κατανοήσουν τις πεποιθήσεις του ομιλούντα (Sullivan, Winner & Hopfield, 1995; Winner & Leekam, 1991). Η **σάτιρα** είναι “στρατευμένη ειρωνεία” (Βασιλειάδου, 2009, σ. 8). Αποτελεί λεκτική γελοιογραφία που παραμορφώνει τα ψυχικά χαρακτηριστικά ενός ατόμου ή μιας κοινωνίας μέσω της υπερβολής ή της απλοποίησης τους. Βασίζεται στην διαφορά τού πώς είναι η πραγματικότητα και πώς θα έπρεπε να είναι (Κανατσούλη, 1995). Χρησιμοποιείται για να διακωμωδήσει, να χλευάσει ή να επικρίνει κάποιο πρόσωπο ή κατάσταση (Βελουδής, 1983)

με στόχο αρχικά την αποκάλυψη της αλήθειας και τελικά την σύνεση (Βασιλειάδου, 2009). Ένα είδος ειρωνείας αλλά λιγότερο εκλεπτυσμένο είναι ο **σαρκασμός**. Προέρχεται από το μίσος και την εκδίκηση και αποτελεί εμπαιγμό που στρέφεται πάντα προς τους άλλους (Κανατσούλη, 1995).

2.3. Η σχέση των μικρών παιδιών με το χιούμορ

Η χιουμοριστική διάθεση του ποιήματος έχει πολλαπλά οφέλη για το παιδί. Συμβάλλει στην ανάπτυξη της κοινωνικής δεξιότητας, καθώς το γέλιο δίνει ευκαιρίες για επικοινωνία (Bariaud, 1983). Ακόμα, τα παιδιά τείνουν να διαβάζουν περισσότερο αν απολαμβάνουν το κείμενο και το χιούμορ σε ένα λογοτεχνικό κείμενο συμβάλλει στην απόλαυση του κειμένου (Klesius, Laframboise, & Gaier, 1998), ενώ διαμέσου του αστείου το παιδί λαμβάνει γνώσεις για τον κόσμο (Tessier, 1990).

Στην έρευνά τους, οι Monson & Sebesta (1991), βρήκαν ότι ο χιουμοριστικός λόγος βρίσκει ανταπόκριση στα παιδιά κάθε ηλικίας. Ο τύπος του χιούμορ που απολαμβάνει κάθε παιδί εξαρτάται από το αναπτυξιακό του επίπεδο, την γλωσσική του ικανότητα, τα ατομικά ενδιαφέροντα και ανάλογα με τις προηγούμενες εμπειρίες του. Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας κατέχουν βασικές μεταφορικές ικανότητες (Vosniadou & Ortony, 1983) και χρησιμοποιούν παρομοιώσεις και προσωποποιήσεις οι οποίες συσχετίζονται με τον ανιμισμό, τον συγκρητισμό και τον εγωκεντρισμό τους (Gentner, 1977). Μέχρι τα 5 έτη ενδιαφέρονται για τον ήχο και τις ακουστικές εικόνες, ενώ από τα 5 έτη και μετά αρχίζουν να ενδιαφέρονται για το νόημα και τις οπτικές και τις νοητικές εικόνες, δηλαδή για το περιεχόμενο του ποιήματος (Καρακίτσιος, 2006; Κανατσούλη, 1995). Στα παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας φαίνεται να αρέσει το χιούμορ που προκαλείται από το απροσδόκητο (Kuchner 1991). Στην μέση παιδική ηλικία αλλά και αργότερα, αρέσουν τα λογοπαίγνια που βασίζονται στα πολλαπλά νοήματα των λέξεων (Klesius, Laframboise, & Gaier, 1998).

Μεθοδολογία

Επιλέχθηκε η ανάλυση του χιουμοριστικού λόγου των ποιημάτων του Παπαντωνίου, γιατί τα ποιήματα αυτά έχουν ιδιαίτερη ανταπόκριση στα παιδιά κυρίως προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας. Η παιδική ποιητική συλλογή του Ζ. Παπαντωνίου *Τα Χελιδόνια* περιέχει 49 ποιήματα εκ των οποίων αναλύθηκαν τα 39 που περιέχουν χιουμοριστικό λόγο. Τα υπόλοιπα 11 χαρακτηρίζονται από δραματικό περιεχόμενο και απουσία χιουμοριστικού λόγου και για το λόγο αυτό δεν συμπεριλήφθησαν στην ανάλυση. Τα ποιήματα αναλύθηκαν υπό το πρίσμα της ποιοτικής προσέγγισης. Σκοπός δηλαδή ήταν ο εντοπισμός των μηχανισμών με τους οποίους αναπτύσσεται το χιούμορ, όπως αυτοί παρατίθενται στο θεωρητικό πλαίσιο και όχι η ποσοτικοποίησή τους.

Αποτελέσματα

Η ανάλυση του χιουμοριστικού λόγου των παιδικών ποιημάτων του Ζ. Παπαντωνίου αποκάλυψε την χρήση συγκεκριμένων τεχνικών χιουμοριστικού λόγου, όπως η προσωποποίηση, η ειρωνεία, το απροσδόκητο, η υπερβολή, οι λεττρικτικές λέξεις και το λογοπαίγνιο.

Προσωποποιούνται βιοτικά και αβιοτικά στοιχεία, αφηρημένες έννοιες, αντικείμενα και καταστάσεις. Τα χαρακτηριστικά που προσδίδονται σχετίζονται με τις ανθρώπινες δραστηριότητες και τα ανθρώπινα συναισθήματα.

Τα ζώα παρουσιάζονται να συνομιλούν χρησιμοποιώντας είτε νοήματα, όπως στο ποίημα “Του σκύλου η ουρά” στο οποίο *δε μιλήσανε τα λόγια σαν του σκύλου την ουρά*, είτε χρησιμοποιώντας τον λόγο τον οποίο και προβάλλουν κατά κόρον. Τα ζώα επιπλέον συζητούν, όπως οι βάτραχοι στο ποίημα “Τα γέλια των βαθρακών” στο οποίο λένε ιστορίες, ή ακόμα η γάτα και ο σκύλος στο “Οι δυο φίλοι”, οι οποίοι αποφασίζουν να μονιάσουν. Τα ζώα επίσης επιδίδονται σε καθημερινές ανθρώπινες δραστηριότητες, όπως οι πέντε ποντικοί που *μαστορεύουν και σουλατσάρουν* στο “Ο μικρός ποντικούλης”. Τα ζώα προβάλλονται να νιώθουν συναισθήματα, όπως ο γάιδαρος στο “Ο καημένος”, ο οποίος επιζητά να είναι ευτυχισμένος, ο τζίτζικας στο ομώνυμο ποίημα που *λαλεί τρισευτυχισμένος*, ενώ τέλος στο “Ο τραγουδιστής”, ο μύρμηγκας *τρισευτυχισμένος στρώνει... το τραπέζι*.

Τα ζώα εμφανίζονται να διασκεδάζουν. Οι βάτραχοι με τις ιστορίες που λένε (στο “Τα γέλια των βαθρακών”) *γλεντάνε, τραγουδάνε, χορεύουν τραγουδούν*. Στο “Ο τραγουδιστής”, ο μύρμηγκας *θέλει να γλεντήσει. ... Του αρέσει. .η ευθυμία....* Ο τζίτζικας, από την άλλη, παίζει την πίπιζα που έχει στο λάρυγγα του και *ο μύρμηγκας τρισευτυχισμένος στρώνει... το τραπέζι. ... Το γλέντι στρώθηκε και ο μύρμηγκας χορεύει*. Στο ποίημα “Η συναυλία” οι βάτραχοι τραγουδούν *μπακούά, μπακούά*. Στο “Τσιριτρό” ο συγγραφέας παρουσιάζει τα πουλιά, που τρώνε τα σταφύλια, σε μια κατάσταση γεμάτη από *γέλια και χαρές...και μεθύσαν κι όλη μέρα*. Επίσης, φέρονται με αλαζονεία, όπως “Ο κόκορας” *καμαρώνει, θαρρεί πώς το κοτέτσι μόλις το χωρεί*. “Το παγόνι” κατηγορεί το αηδόνι ότι μπορεί να έχει ωραία φωνή αλλά δεν είναι τόσο όμορφο όσο το παγόνι και το αηδόνι αποκρίνεται ότι μπορεί το παγόνι να είναι όμορφο αλλά παράγει άσχημο ήχο. “Ο παπαγάλος” αποκαλεί τον εαυτό του σοφό. Στο “Ο ανυπόμονος”, ένα πουλάκι λέει ότι έχει κατορθώματα να κάνει και πως σίγουρα θα γίνει κόκορας.

Προσωποποιούνται επιπλέον τα στοιχεία της φύσης, τα οποία παρουσιάζονται να παρακολουθούν τα έμψυχα όντα, όπως για παράδειγμα το φεγγάρι που παρακολουθεί το βράδυ τα ζώα του στάβλου στο “Το αγροτικό” ή στέκονται αρωγοί προς αυτά, όπως ο ήλιος όταν φωτίζει τη γη στο “Το τραγούδι του ήλιου”. Μέσα από την προσωποποίηση φυσικών στοιχείων αναδεικνύονται οι φυσικές τους ιδιότητες. Πιο συγκεκριμένα, στο ποίημα “Το ποταμάκι” προσωποποιούνται το ποταμάκι και στοιχεία με τα οποία συνδέεται η ύπαρξη του, δηλαδή το βουνό, το σύννεφο, η μπόρα. Στο “Ρυάκι”, το ρυάκι *μιλεί και τραγουδεί, σαν παιδάκι γελά και περπατεί στα λουλούδια*. Στο “Σύννεφα”, ο συγγραφέας απευθυνόμενος στα σύννεφα ρωτά *πώς ταξιδεύουν νύχτα και μέρα με τον αγέρα*. “Ο βάλτος” αποκαλείται ξάδερφος του ποταμιού αλλά και βρόμικος και τεμπέλης γιατί είναι συνέχεια στο ίδιο μέρος. Στο ποίημα “Το ευλογημένο καράβι” προσωποποιούνται τα στοιχεία της φύσης, όπως η θάλασσα, οι άνεμοι, το κύμα και η νύχτα, με τα οποία έρχεται αντιμέτωπο το καραβάκι που ταξιδεύει στην θάλασσα.

Αλλά στοιχεία τα οποία προσωποποιούνται είναι τα μέλη του φυτικού βασιλείου, όπως “Ο Πεύκος” που *στέκει... πρωί και βραδύ... έμαθε πολλά, ζει, ακούει, βλέπει ή ακόμα και καταστάσεις*, όπως στο “Παραμύθι” στο οποίο μια *πολιτεία* ήταν βυθισμένη στον πυθμένα της θάλασσας και ήταν σαν *πεθαμένη*. Ακόμα- ακόμα, προσωποποιούνται και αφηρημένες έννοιες, όπως στο ποίημα “Πλούσιος και

φτωχός”, όπου προσωποποιείται η τύχη, η οποία αρχικά μετατρέπει τον φτωχό σε πλούσιο κι έπειτα τον ξανακάνει φτωχό. Τέλος, ανθρώπινες ιδιότητες φέρουν και διάφορα αντικείμενα, όπως “Ο τεμπέλης κουβάς” που ήθελε να εκδικηθεί το πηγάδι, επειδή κάθε φορά που έβγαινε από αυτό χτυπούσε στο τοίχος του. Ανθρώπινη συμπεριφορά δίδεται και σε θρησκευτικά αντικείμενα. Στο ποίημα “Τα Ευζωνάκια” οι θρησκευτικές εικόνες μπορούν να κλαίνε.

Στο ποίημα “Ο Καημένος”, ο γάιδαρος χαρακτηρίζεται *ειρωνικά καημένος* παρόλο που *ζει τρισευτυχισμένος* στη βοσκή του. Στο ποίημα “Ο Βάλτος” ο ποιητής παρουσιάζει τον *σαρκασμό* που προέρχεται από το ποτάμι και απευθύνεται στο βάλτο. Ο βάλτος κάλεσε το ποτάμι να τον επισκεφτεί *σαν καλοί συγγενείς που είναι* αλλά το ποτάμι τον *εμπαίζει* αποκαλώντας τον *τεμπέλη, ακίνητο* και *σάπιο*.

Στα περισσότερα ποιήματα χρησιμοποιείται η *σάτιρα*, η οποία χρησιμοποιεί ως εργαλείο την ειρωνεία. Ο ποιητής σατιρίζει την συμπεριφορά ορισμένων ζώων χρησιμοποιώντας τον μηχανισμό της ειρωνείας. Επικρίνει την αλαζονεία και την υπεροψία τους, όπως στο ποίημα “Ο παπαγάλος”, όπου ο ποιητής σατιρίζει τον παπαγάλο που περηφανεύεται ότι είναι σοφός και γνωρίζει ελληνικά, ενώ στην πραγματικότητα γνωρίζει μόνο την λέξη *καλησπέρα*. Το ίδιο ισχύει και για το ποίημα “Το παγόνι”, στο οποίο σατιρίζεται το παγόνι που καυχείται ότι είναι ομορφότερο από το αηδόνι, ενώ το αηδόνι έχει άλλο χάρισμα: το όμορφο κελάηδισμά του, στο οποίο το παγόνι υστερεί κατά πολύ. Στο ποίημα “Ο ανυπόμονος”, ο ποιητής φανερώνει μια ειρωνική διάθεση προς την αλαζονεία του μικρού πουλιού, που ενώ είναι ακόμα μένα στο αυγό περηφανεύεται ότι όταν βγει από το αυγό του θα γίνει σημαντικός. Ο ποιητής βάζει τον κόκορα να απαντά: *-στάσου να βγης παιδάκι μου απ’ τ’ αυγό*. Στο ποίημα “Ο σκύλος με τους τρόπους του” ο ποιητής σατιρίζει και πάλι την αλαζονεία και την εμμονή ορισμένων ανθρώπων να διαχωρίζουν τους ανθρώπους σε *καλό κόσμο*. Η χελώνα και ο γάιδαρος ειρωνεύονται τον σκύλο που καυχείται ότι ανήκει στον *καλό κόσμο*, ο οποίος όμως δεν χαρακτηρίζεται από ευγένεια και σεβασμό προς τους άλλους. Στο ποίημα “Ο τεμπέλης κουβάς”, ο ποιητής παρουσιάζει μία στάμνα να ειρωνεύεται τον κουβά που ενώ θέλει να χαλάσει το πηγάδι τελικά θα σπάσει αυτός, επικρίνοντας την αλαζονεία και απερισκεψία του κουβά. Κάποιες άλλες φορές σατιρίζεται η πλεονεξία, όπως στο ποίημα “Μύγα και Αράχνη”, στο οποίο η μύγα επιθυμεί να αποκτήσει την δαντέλα της αράχνης, καλύτερη της οποίας δεν έχει δει πουθενά. Τελικά, λόγω της πλεονεξίας της, παγιδεύεται στον ιστό της αράχνης. Στο ποίημα “Μαριγώ”, ο ποιητής-αφηγητής επικρίνει την ομώνυμη πρωταγωνίστρια, επειδή ως υπηρέτρια είναι συνέχεια αφηρημένη και απρόσεκτη. Στο “Ο τραγουδιστής”, ο ποιητής σατιρίζει το μυρμήγκι, που ενώ ήταν το πιο εργατικό ζώο, τελικά και αυτό διασκεδάξει αντί να εργάζεται αναδεικνύοντας έτσι την συμπεριφορά έξω από τους κανόνες της φύσης.

Απροσδόκητα αλλάζουν στοιχεία των ποιημάτων, προκαλώντας έκπληξη στα πρόσωπα του ποιήματος, στον αναγνώστη ή και στους δυο. Στο ποίημα “Συναυλία”, ενώ οι βάτραχοι τραγουδούν και χορεύουν ξαφνικά πέφτουν στο νερό. Στο ποίημα, “Οι δυο φίλοι”, πρωταγωνιστές είναι ένας σκύλος και μια γάτα που τελικά συμφιλιώνονται, πράξη που παρουσιάζεται ως απροσδόκητο γεγονός για το *δευτερεύον πρόσωπο* του ποιήματος που είναι ο άνθρωπος. Στο ποίημα “Το δώρο της κότας”, η κότα γεννά ένα αυγό που αποτελείται από πολύτιμους λίθους, και έτσι ο φτωχός ιδιοκτήτης της γίνεται πλούσιος. Στο “Ο τραγουδιστής”, το μυρμήγκι προσφέρει σπόρια στο τζίτζικι για να φάει, ο οποίος όμως τα

αρνείται. Στο ποίημα “Πλούσιος και φτωχός”, στην αρχή ο φτωχός εύχεται να γίνει πλούσιος, έπειτα όμως εύχεται να ξαναγίνει φτωχός.

Στοιχεία υπερβολής εντοπίζονται σε ένα μόνο ποίημα, σε αυτό με τον τίτλο “Ο κόκορας”. Τα χαρακτηριστικά των πρωταγωνιστών περιγράφονται ως μεγαλύτερα από αυτά που είναι. “Ο κόκορας” παρουσιάζεται ως ολόασπρος, τόσο μεγάλος που *το κοτέτσι μόλις τον χωρεί*. Οι κόκες δηλώνουν ότι κανένας άλλος κόκορας δεν είναι σαν αυτόν, πως είναι ο καλύτερος και μάλιστα τον αποδέχονται και ως *στρατηγό* που έχει ανώτατο ηγετικό ρόλο. Τέλος στοιχείο υπερβολής αποτελεί το γεγονός, πως ο Κόκορας *αστραπή μες στο κοτέτσι τρέχε*.

Σπάνια χρησιμοποιείται το *λογοπαίγνιο* με ομόηχες λέξεις. Για παράδειγμα, στο ποίημα “Ο καημός της γάτας” *λογοπαίγνιο* παράγεται με τις λέξεις *πολύ* και *πουλί*³. Στο “Μύγα και αράχνη”, το *λογοπαίγνιο* αναπτύσσεται με την λέξη *Τάχα* που λαμβάνει διαφορετικό νόημα κάθε φορά⁴. Αρχικά αποτελεί επιφώνημα και στην συνέχεια συνιστά το αποτέλεσμα της κράσης⁵ στην φράση *τα είχα* που γίνεται *τάχα*.

Λεττριστικές λέξεις χρησιμοποιούνται σε ορισμένες περιπτώσεις για να απεικονίσουν ήχους που παράγουν τα ζώα. Στο ποίημα “Τα γέλια των βαθρακών”, οι βάτραχοι γελούν κάνοντας *χαχα!* και *μπακουά, μπακουά!*, ενώ στο ποίημα “Συναυλία”, ένας βάτραχος κρατά το τέμπο στο τραγούδι των υπολοίπων βατραχιών *Βρε-κε-κέξ!* και τους καθοδηγεί στο πώς πρέπει να τραγουδήσουν *Κουά! Κουά! Κουά!*. Στο ποίημα “Ο μικρός ποντικούλης”, οι πέντε ποντικοί κάνουν *κρατς! και κριτς!* τρυπούν το ντουλάπι. Στο ποίημα “Τσιριτρό”, τα πουλάκια που τρώνε χαρούμενα μια ρόγα από σταφύλι κάνουν *τσίρι-τσίρι, σιριτρώ και τσιριτρί, τσιριτρώ*.

Παραστατικές εικόνες σε όλα ποιήματα, ακουστικές και οπτικές. Οι ακουστικές εικόνες, όπως περιγράφηκε παραπάνω, αναπτύσσονται με την χρήση λεττριστικών λέξεων. Οι οπτικές εικόνες αναπτύσσονται διαμέσου της λεπτομερούς περιγραφής των δράσεων των προσώπων. Για παράδειγμα, στο ποίημα “Τα γέλια των βαθρακών”, οι βάτραχοι *κάνουν βουτιές, μακροβουτιές, τη ράχη λιάζουν και κουβεντιάζουν και πέφτουν πάλι με το κεφάλι....* Επίσης στο ποίημα “Η πεταλούδα”, η πεταλούδα παρουσιάζεται να *χορεύει τρελά... τότε τρέχει εδώ κάτω και τότε ψηλά... Το παιδάκι την βλέπει και την κυνηγά....* Ορισμένες φορές ο ποιητής εικονοποιεί τα συναισθήματα των ηρώων όπως στο ποίημα “Τσιριτρό”, όπου τα πουλιά *Εχτυπούσανε τις μύτες και κουνούσαν τις ουρές κι είχαν γέλια και χαρές*.

Συμπεράσματα

³ *Ήσυχα, ψιψίνα,
Φρόνιμα πολύ!.....
στο κλουβί γυρίζεις
πάντα στο πουλί.*

⁴ *Τι κουτό κεφάλι! Τάχα
τ’ άλλα τα προικιά μου τάχα
κι η ταντέλα μου είχε λείπει.*

⁵ Κράση είναι το φαινόμενο της συγχώνευσης του τελικού φωνήεντος μιας λέξης με το αρχικό φωνήεν της επόμενης (Οικονόμου, 2001).

Ο Παπαντωνίου στα παιδικά ποιήματα του χρησιμοποιεί συγκεκριμένες στρατηγικές ανάπτυξης του χιούμορ. Μια από αυτές είναι η προσωποποίηση. Προσωποποιούνται ζώα, φυτά, στοιχεία της φύσης, αφηρημένες έννοιες, αντικείμενα και καταστάσεις. Άλλη στρατηγική που εντοπίζεται είναι η σάτιρα, με την οποία καυτηριάζονται ανθρώπινες συμπεριφορές μέσα από την προσωποποίηση των ζώων. Εντοπίζεται επίσης η τεχνική της απροσδόκητης αλλαγής της πορείας των γεγονότων, η οποία εκπλήσσει τα πρόσωπα του ποιήματος ή τους μικρούς αναγνώστες αλλά και η προσθήκη στοιχείων υπερβολής, όταν τα χαρακτηριστικά των πρωταγωνιστών περιγράφονται ως μεγαλύτερα από αυτά που είναι. Χρησιμοποιούνται ακόμα λεττριστικές λέξεις που αναπαριστούν ήχους ζώων, ενώ εντοπίζονται και *λογοπαίγνια* με ομόηχες λέξεις.

Κύριο χαρακτηριστικό των ποιημάτων του Παπαντωνίου είναι ανάπτυξη παραστατικών εικόνων. Παρόλο που η χρήση εικόνων δεν αποτελεί, σύμφωνα με την βιβλιογραφία, μηχανισμό ανάπτυξης του χιούμορ, ο ρόλος τους είναι καταλυτικός για την κατανόηση του χιουμοριστικού λόγου από τα παιδιά.

Οι μηχανισμοί ανάπτυξης του χιούμορ που εφαρμόζονται είναι κατάλληλοι για παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας. Η προσωποποίηση γίνεται αντιληπτή από παιδιά 4-8 ετών (Gentner, 1977). Οι λεττριστικές λέξεις ενδιαφέρουν τα παιδιά ηλικίας 4-5 ετών, ενώ μετά την ηλικία των 5 τα παιδιά ενδιαφέρονται για το νόημα του ποιήματος, που στην προκειμένη περίπτωση γίνεται αντιληπτό μέσα από εικόνες ακουστικές και οπτικές (Καρακίτσιος, 2006; Κανατσούλη, 1995). Επίσης στα παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας φαίνεται να αρέσει το χιούμορ που προκαλείται από το απροσδόκητο (Kuchner 1991), ενώ τα λογοπαίγνια αρέσουν περισσότερο στην μέση παιδική ηλικία και στην μετά από αυτήν (Klesius, Laframboise, & Gaier, 1998). Τα παιδιά 6 ετών και άνω αντιλαμβάνονται την ειρωνεία (Pexman, Zdrzilova, McConnachie, Deater-Deckard & Petrill, 2009). Τελικά ο Παπαντωνίου χρησιμοποιεί ποικίλες στρατηγικές ανάπτυξης του χιούμορ. Αυτό συνάδει με το εύρημα των Monson and Sebesta (1991), ότι ακόμα και παιδιά της ίδιας ηλικίας μπορούν να ανταποκρίνονται διαφορετικά σε διαφορετικούς τύπους χιούμορ.

Τα ποιήματα της παιδικής συλλογής του Παπαντωνίου ενδείκνυνται για παιδαγωγική αξιοποίηση. Προσφέρονται για εικονογράφηση από τα παιδιά με σκοπό την περαιτέρω ανάδειξη των χιουμοριστικών εικόνων ή και για την ανάπτυξη ηχοϊστοριών με την χρήση οργάνων, κινήσεων ή και των λεττριστικών λέξεων.

Ευχαριστίες

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον Πάνο Μανάφη και την Γαλάτεια Βασιλειάδου για την φιλολογική επιμέλεια του κειμένου.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Βασιλειάδου Γ-Ε., (2009). *Ο ανυπότακτος Νικόλας Κάλας. Μορφές ειρωνείας & σάτιρας στο κριτικό έργο του*. Αδημοσίευτη εργασία. Α.Π.Θ., Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας

- Μεσαιωνικής & Νέας Ελληνικής Φιλολογίας, Μ.Π.Σ. «Νεοελληνική Φιλολογία», Θεσσαλονίκη
- Bariaud, F., (1983). *'humour chez l'enfant*, Paris: Presses universitaires de France. Στο Κανατσούλη, Μ., (1995). *Ο μεγάλος περίπατος του γέλιου: το αστείο στην παιδική λογοτεχνία: Αναδρομικές περιηγήσεις και σύγχρονες διαδρομές*. Αθήνα: Έκφραση
- Βελουδής, Γ., (1983). *Αναφορές, Έξη νεοελληνικές μελέτες*. Αθήνα: Φιλλιπότης.
- Colebrook, C., (2004). *Irony*. London: Routledge
- Gentner, D., (1977). Children's performance on a spatial analogies task, *Child Development*, 48, 1034-1039
- Gibbs, R. (1994). *The poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding*. New York: Cambridge University Press.
- Καρακίτσος, Α., (2002). *Σύγχρονη παιδική ποίηση*. Αθήνα: Σύγχρονοι Ορίζοντες
- Καρακίτσος, Α., (2006). *Παιδική λογοτεχνία & Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Ζυγός
- Κριαράς, Ε., (1995). *Νέο Ελληνικό Λεξικό. Λεξικό της Σύγχρονης Ελληνικής Δημοτικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών
- Κανατσούλη, Μ., (1995). *Ο μεγάλος περίπατος του γέλιου: το αστείο στην παιδική λογοτεχνία: Αναδρομικές περιηγήσεις και σύγχρονες διαδρομές*. Αθήνα: Έκφραση
- Klesius, J., Laframboise, L. & Gaier, M., (1998). Humorous literature: Motivation for reluctant readers. *Literacy Research and Instruction*. 37: 4, 253–261. Received from <http://dx.doi.org/10.1080/19388079809558269>
- Kuchner, J., (1991). *The humor of your children*. (Report No. PS 020 516). Paper presented at National Association for the Education of Young Children. (ERIC Document Reproduction Service No. 348-139). In J. Klesius, L. Laframboise, & M. Gaier. (1998). Humorous literature: Motivation for reluctant readers. *Literacy Research and Instruction*, 37: 4, 253–26. Received from <http://dx.doi.org/10.1080/19388079809558269>
- Μπαμπινιώτης, Γ., (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας
- Μπενέκος, Α. Π. (2000). *Τομές στην εξέλιξη της παιδικής μας λογοτεχνίας, Η περίπτωση του Ζαχαρία Παπαντωνίου* (γ' έκδ.). Αθήνα: Καστανιώτης
- Monson, D. & Sebesta, S., (1991). Reading preferences. In J. Flood, J.M. Jensen, D.Lapp, & J. R. Squire (Eds.). *Handbook of research on teaching the English language arts* (pp. 664-673). New York: Macmillan
- Οικονόμου, Μ., (2001). *Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής*, Α.Π.Θ., Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη, 22-24
- Παπαβασιλείου-Χαραλαμπίκη, Ι., (2002). *Τάσεις της παιδικής λογοτεχνίας, 1900-1920: ποίηση: παιδαγωγικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Παπαντωνίου, Ζ. (1920). *Τα χελιδόνια, Ποιήματα για παιδιά*. Μουσική: Γ. Λαμπελέ. Βιβλιοθήκη Εκπαιδευτικού Ομίλου. Αντλήθηκε από http://anemi.lib.uoc.gr/php_pdf_split.php_filename=_var_www_anemi-portal_metadata_4_a_7_attached-metadata-159e1a5faf1df80433537a7aa615ca4a_1272876982_84983_w
- Pexman, M. P., Zdravilova, L., McConnachie, D., Deater-Deckard, K. & Petrill, A. S., (2009). ““That Was Smooth, Mom””: Children's Production of Verbal and Gestural

- Irony, *Metaphor and Symbol*, 24:4, 237-248, Received from <http://dx.doi.org/10.1080/10926480903310286>
- Sullivan, K., Winner, E. & Hopfield, N., (1995), How children tell a lie from a joke: The role of second-order mental state attributions, *British Journal of Developmental Psychology*, 13, 191-204
- Τσάκωνα, Β., (2004). Το χιούμορ στον γραπτό αφηγηματικό λόγο, *Γλωσσολογική Προσέγγιση*. Διδακτορική διατριβή, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ), Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Γλωσσολογίας, Αθήνα
- Tessier, G., (1990). *L'humour a l'école. Developper la creative verbale chez l'enfant*. Toulouse: Privat Στο Κανατσούλη, Μ., (1995). *Ο μεγάλος περίπατος του γέλιου: το αστείο στην παιδική λογοτεχνία: Αναδρομικές περιηγήσεις και σύγχρονες διαδρομές*. Αθήνα: Έκφραση
- Vosniadou, S. & Ortony, A., (1983). The emergence of the literal-metaphorical-anomalous distinction in young children. *Child Development*, 54, 154-161
- Winner, E. & Leekam, S., (1991), Distinguishing irony from deception: Understanding the speaker's second-order intention. *British Journal of Developmental Psychology*, 9, 257-270